

CONCLUSIE VAN REPLIEK

Van:

- (i) De stichting Clean Air Everwhere, statutair gevestigd en kantoorhoudende aan BB 34 te Blauwbaai te Curaçao;
- (ii) De heer Cornelis Gerrit van Berge, wonende Kaya Kashimiri 59 te Curaçao,
- (iii) Mevrouw Rubinah M. Bernardina, wonende Sucasa 58 te Curaçao,
- (iv) De heer Victor Daantje, wonende Kaya Kanchi 21 te Curaçao,
- (v) Mevrouw Veronique Isabella Dekker, wonende Kaya Kashimiri 35 te Curaçao,
- (vi) De heer Roald Dekker, wonende Kaya Kashimiri 37 te Curaçao,
- (vii) Mevrouw Wilhelmina Johanna Dekker, wonende Blue Bay Resort BR 43 te Curaçao,
- (viii) De heer Arthur Donker, wonende Mons. Kieckensweg 21 te Curaçao,
- (ix) De heer Nellisson G. Medina, wonende Sucasa 58 te Curaçao,
- (x) De heer Johan Fitzgerald van Megesen, wonende Bosweg 1 te Curaçao,
- (xi) De heer Gerrit Arie Mulder, wonende Blue Bay BO-5, te Curaçao,
- (xii) Mevrouw Jocelyn B.P. Plate, wonende Kaya Barachiel 30 te Curaçao,
- (xiii) Mevrouw Sanne Soeria Santoso, wonende Blue Bay BJ-05, te Curaçao;
- (xiv) Mevrouw Yvonne Smolders van Scheers, wonende Blue Bay BK4 te Curaçao,
- (xv) De heer Martinus Laurens Verkade, wonende Bosweg 22 te Curaçao,
- (xvi) De heer Marcelo Zimmerman, wonende Kaya Balastar 100 te Curaçao,
- (xvii) De heer Arnold Duffer, wonende Wishi 331-1A te Curaçao
- (xviii) Mevrouw Britt Heuts, wonende Bosweg 1 te Curaçao,
- (xix) Mevrouw Merenciana Eg'daranelys, wonende Wishi 260 te Curaçao,
- (xx) De heer Jan Fokkelman, wonende te Hofweg 15 te Curaçao,

(xxi) Mevrouw Jeanette Philipps Molina, wonende Wishi 331-1B te Curacao,

(xxii) Mevrouw Milva Koelman, wonende Wishi 301 te Curacao,

(xxiii) Mevrouw Inesia Nilensha, wonende te Veeris 211 te Curacao,

(xxiv) Mevrouw Pamher Ushley Basilo, wonende te Wishi 318 te Curacao,

(xxv) De heer Romke Jonker, wonende te Blue Bay BO-10 te Curacao,

(xxvi) Mevrouw Ruthmilda J. Cicilia, wonende te Wishi 150B te Curacao,

(xxvii) Mevrouw Sonia M. Doran Agustien, wonende te Wishi 150B te Curacao,

(xxviii) De heer Stanley Bodok, wonende te Oleannderweg 10 te Curacao,

(xxix) Mevrouw Tremus Fabienne Augustina, wonende te Anzueweg 18 Boca Sami te Curacao,

(xxx) Mevrouw Ludmila Wilson, wonende te Wishi 330 te Curacao,

Eisers,

gemaaktigden: Mrs. S.A. in 't Veld en P.E.A.L.M. van de Laarschot

contra:

a. de openbare rechtspersoon het Land Curacao

b. Refineria di Korson N.V., hierna ook te noemen 'Rdk'

c. Curacao Refinary Utilites B.V., hierna ook te noemen 'CRU'

d. Refineria ISLA Curacao B.V., hierna ook te noemen 'ISLA'

hierna gezamenlijk te noemen 'Gedaagden' en ieder afzonderlijk respectievelijk 'het Land', 'Rdk', 'CRU' en ISLA,

gemaaktigden van het Land, Rdk en CRU: Mrs W. R. Flocker en E. Kleist

gemaaktigden van ISLA: Mrs L.M. Virginia, T.L. Claasens, J. Ruff en E. Slabbers.

1. Inleiding

In het navolgende komt aan de orde:

i. Inleiding

ii. Procesverloop

iii. Errata

iv. Vooropgesteld: uitieme oproep aan uw Gerecht

v. De reikwijdte van de onderhavige procedure: onrechtmatig handelen van het Land

jegens Eisers en het Land erkent dit in zijn Conclusie van Antwoord

vi. Gezamenlijk inhoudelijk verweer n.a.v de CVA Land, Rdk & CRU en ISLA

vii. Specifiek verweer n.a.v. CVA Land, Rdk&CRU en ISLA

viii. Samenattend

Conclusie

II. Procesverloop

1. De kwestie van de luchtverontreiniging benedenwinds van de raffinaderij is al 15 jaar onderwerp van gerechtelijke procedures (zie inleidend verzoekschrift van 11 november 2016 ("Verzoekschrift")) productie 1 en de vonnissen gewezen in de incidenten in de onderhavige procedure). In deze procedures zijn vrijwel alle onderwerpen die Gedagden in hun Antwoord naar voren brengen uitgebreid aan de orde geweest en hebben GEA en Hof uitsluitend gegeven, zonder dat dit enig gevolg had.

2. Om die reden hebben Eisers bij Verzoekschrift zich tot het Gerecht gewend. Bij vonnis d.d. 11 december 2017 heeft het Gerecht geoordeeld tot ontvankelijkheid van Eisers in hun vorderingen en voorts bij vonnis van gelijke datum Rdk en CRU toegestaan zich te voegen in de procedure aan de zijde van het Land. Tenslotte heeft het Gerecht bij vonnis d.d. 5 maart 2018 ISLA toegestaan zich te voegen aan de zijde van het Land.
3. Bij Conclusie van 10 april 2017 heeft het Land van Antwoord gediend. Rdk en CRU hebben op 15 januari 2018 hun Antwoord genomen en ISLA op 23 april 2018. Hierbij treft u de Conclusie van Eisers op deze Conclusies van Antwoord aan.

III. Errata

4. In het Verzoekschrift zijn in de rubricering van de vorderingen - niet inhoudelijke - typfouten geslopen, in die zin dat vordering (vi) primair en vordering (i) subsidiair ontbreken. Om verwarring te voorkomen wordt (zoals in het vonnis van 11 december 2017) is in het navolgende de in het Verzoekschrift aangeven rubricering gevolgd.

IV. Vooropgesteld: ultieme oproep aan uw Gerecht

5. De raffinaderij is zeer vervuilend. De gezondheids situatie van veel inwoners van Curaçao is slecht. Dit zijn feiten van algemene bekendheid en zijn al vele malen onomstotelijk aangetoond onder verwijzing naar wetenschappelijke en - onderzoeksrapportages (zie productie 15 Verzoekschrift "Beknopt overzicht van de onderzoeken en rapportenmilieu/Isia/Boo") Er zijn tal van acties, waaronder rechterlijke procedures, tegen de vervuiling door de raffinaderij gevoerd, zonder het gewenste resultaat, zie Productie 1 Verzoekschrift "Overzicht Procedures". De leefsituatie van de mensen die onder de rook wonen, blijft onverminderd slecht en verslechterd zelfs nog (zie ook de volgende paragraaf van deze Conclusie van Replik). Er zijn ook tal van acties, waaronder (deze) rechterlijke procedures, tegen het Land gevoerd, evenmin zonder het gewenste resultaat. In een situatie als de onderhavige - een situatie waarin er continu grote gezondheidsrisico's bestaan, er allerlei regels worden overtreden, maar waar het Land daar niet (adequaat) tegen handelt, in die zin dat de situatie onverminderd blijft bestaan - rest er één middel, en dat is ingrijpen door de rechterlijke macht.

6. Het is de taak van uw Gerecht, gezien uw onafhankelijke positie ten opzichte van het Land (trias politica) om bij falend handelen (of zelfs: nalaten) van wetgever en uitvoeringsinstaties, in te grijpen. Een voorbeeld waar dergelijk ingrijpen wel is gebod, is de situatie van de gaswinning in Groningen te Nederland. Door ingrijpen van de Afdeling bestuursrechtpraak van de Raad van State worden de inwoners van de provincie Groningen zo goed als mogelijk beschermd tegen de negatieve gevolgen van de gaswinning. Precies zo'n situatie doet zich ook al eendeloos voor op Curaçao en telkens worden de slachtoffers van de vervuiling door de raffinaderij met een kluitje in het riet gestuurd. Er zijn altijd redenen of recente ontwikkelingen die tot uitstel (/afstel) van ingrijpen leiden. Het is daarentegen aan uw

Gerecht om daar nu (eindelijk) een einde aan te maken. In die zin spreken Eisers in deze procedure niet alleen (formeel) het Land aan, maar nadrukkelijk ook uw rechterlijke macht op Curaçao.

7. Overigens stelt het Land in randnummers 72 en volgende van zijn Conclusie van Antwoord dat "er regelmatig controles [worden] uitgevoerd en toezicht [wordt] uitgeoefend en indien daartoe aanleiding bestaat maatregelen [worden] genomen en (...) er continue onderzoeken [worden] gedaan naar gassen en (...) oplossingen [wordt] gezocht. Dus het zomaar roepen dat het Land niets onderneemt is kwalijk", aldus het Land. Wat hiervan ook zij – voorbeelden van toezicht en handhaving worden niet gegeven anders dan een paar brieven die dateren van na indiening Verzoekschrift (productie 2 CVA), onderzoeksrapporten blijven vaak geheim, et cetera – de vervuiling vindt nog steeds plaats en de gezondheidsrisico's zijn nog steeds daar. Voor zover er al onderzoeken, inspecties en dergelijke zouden zijn, leiden die in ieder geval niet tot verbetering van de leefsituatie en het weg nemen van ernstige gezondheidsrisico's. Mensen leven nog steeds in onveiligheid onder de rook van de raffinaderij en de energiecentrale. Inwoners zijn nog steeds ziek en hun spullen zitten nog steeds en situatie ongedaan te maken. Alle onderzoeken, toezichthoudende acties en handhaving ten spijt, het heeft tot nu toe geen verschil gemaakt. Daar moet nu eindelijk verandering in komen en uw Gerecht is het gremium dat die noodzakelijke verandering kan afdwingen.

V. De reikwijdte van de onderhavige procedure: onrechtmatig handelen van het Land jegens Eisers en het Land erkent dit in zijn Conclusie van Antwoord

8. Eisers benadrukken dat zij doelbewust ervoor gekozen hebben om hun vorderingen alleen jegens het Land te richten. Om de vorderingen te kunnen toewijzen maakt het niet uit wie de veroorzaker is van de onveilige en ongezonde situatie te Curaçao. Het is duidelijk dat Eisers menen dat dat Rdk & CRU en ISLA zijn, maar in feite doet dat er dus niet toe. Door toelating van Rdk, CRU en ISLA als derde partijen bij deze procedure, dreigt te gebeuren dat de focus in deze rechtszaak (opnieuw) komt te liggen op het handelen van deze partijen. Eisers zien dat ook gebeuren in de diverse Conclusies van Antwoord. Het Land verbaast zich dat Eisers niet de Rdk & CRU en ISLA aansprakelijk stellen, aangezien zij de veroorzakers zijn. Het is echter het Land dat zijn burgers dient te beschermen tegen een onveilig en ongezond leefmilieu – zoals het Land zelf ook schrift in randnummer 68 van zijn CVA. Aan die plicht voldoet het Land niet en daarop spreken Eisers het Land in deze procedure aan.

9. Voor toewijzing van de vordering is enkel relevant dat de aangetoonde onveilige en ongezonde situatie onverminderd voortduurt en dat het Land terzake niet aan zijn (inter)nationale verplichtingen tot het wegnemen van die situatie voldoet.

10. Het gaat Eisers erom dat het Land – eindelijk – op korte termijn adequate maatregelen treft die erin resulteren dat de onveilige en ongezonde situatie waarin zij wonen en leven, ongedaan wordt gemaakt. Hôe het Land dat doet – al dan niet door het nemen van maatregelen jegens Rdk & CRU en ISLA – heeft in deze procedure in zoverre dus geen relevante.

VI. Gezamenlijk inhoudelijk verweer n.a.v de CVA Land Rdk & CRU en ISLA

11. Eisers zijn van oordeel dat, voor zover niet nadrukkelijk erkend, de stellingen van Gedagden onjuist, niet gesubstantieerd en/of niet relevant zijn en deze stellingen worden derhalve betwist en ontkend.

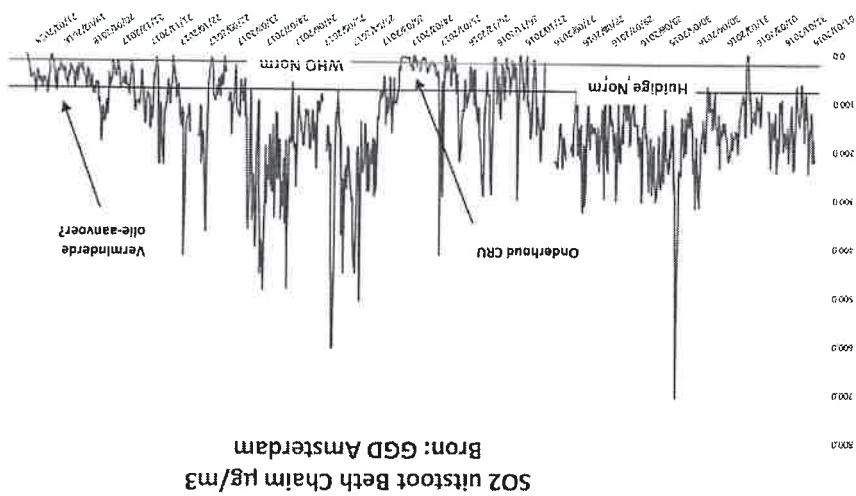
Hetgeen in deze Conclusie van Replicatie gesteld is, is van toepassing op al hetgeen door Gedagden, derhalve Land, Rdk, CRU en ISLA in hun respectievelijke Conclusies van Antwoord naar voren is gebracht.

Behoudens verwijzen naar het Verzoekschrift en de daarin genoemde jurisprudentie van uw Gerecht en het onderstaande, verwijzen Eisers naar hetgeen in de voorafgaande incidenten tot niet ontvankelijkheid en voeging in de onderhavige procedure zijdens Eisers al gedetailleerd naar voren is gebracht, welke procedossiers als hier integraal herhaald en ingelast dienen te worden beschouwd. Voor zover van toepassing dient hetgeen gesteld zal worden bij de mondelinge behandeling tevens als in deze procedure herhaald en ingbracht te worden geacht.

12. Het Verzoekschrift is op 11 november 2016 ingediend. Het Land heeft in 2017 en Rdk, CRU en ISLA hebben in de eerste helft van 2018 van Antwoord gediend. In de tussentijd, meer dan een kalenderjaar, is echter de situatie waar Eisers over klagen alleen maar verslechterd. De noodzaak op ingrijpen bestaat al heel lang, maar die is zo mogelijk nog urgenter geworden.

13. Zonder volledigheid te willen nastreven wijzen Eisers puntsgewijs op de hierna genoemde ontwikkelingen en gebuurtenssen, die nogmaals bevestigen dat rechtelijk ingrijpen op zeer korte termijn vereist is uit oogpunt van veiligheid en gezondheid van een groot aantal bewoners van Curaçao:

a) De gemeten vervuiling is alleen maar toegenomen hetgeen het belang van de onderhavige procedure onderstreept. Zie de onderstaande grafiek van de GGD Amsterdam:

b) publieke en herhaalde toezeggingen van Minister President Rhuggenaath en Minister Römer dat de luchtverontreiniging zou worden betugeld, worden niet nagekomen. Zie bericht in de Amigoe van 12 juli 2017 en de email d.d. 13 juli 2017 van SMOc aan Minister Römer bijgevoegd als **Productie 31**;

c) diverse ernstige en voor de gezondheid en veiligheid risicovolle incidenten doen zich voor, waaronder een ontploffing en een fakkelbrand op het ISLA terrein op 15 februari 2018¹ en wederom verspreiding van

¹ De woordvoerder van de raffinaderij de heer Colastica, merkte op dat het maar goed was dat de brand 's-nachts uitbrak, zodat er weinig mensen op het terrein waren.

catrackerpoeder (20 februari 2018). Zie een bloemlezing uit de kranten

Productie 32;

d) meerdere scholen waren opnieuw genoodzaakt diverse malen te sluiten. Zie de bijgevoegde krantenberichten **Productie 33;**

e) aanvankelijk was de berichtgeving dat het Chinese bedrijf Guangdong Zhenrong Energy Co.Ltd de raffinaderij zouden opkopen en onderhouden, hetgeen niet doorging bij gebrek aan kapitaal en expertise.

f) een samenvatting van de audit resultaten betreffende de technische en milieukundige aspecten van ISLA Curacao Refinery Utilities en Aqualetra "Emission and Integrity and Reliability Audit ISLA Refinery Curacao (A7OC-25-GEN-00902)" het zogenaamde "**Fluor rapport**" kwam op 4 april 2017 beschikbaar. Daarin zijn de overtreddingen van de hindervergunning vastgelegd. Nu ruim een jaar later zijn deze overtreddingen nog steeds niet aangepakt, niet door het land en niet door CRU en/of ISLA zie **productie 34** (N.B. het rapport zelf is niet openbaar maar de samengevatte resultaten ervan dus wel);

g) De Nationale Gezondheidsenquête 2017 bracht naar voren dat overlast van geluid en stank van het industriegebied Schottegat (ISLA) of andere industriële bronnen in de woonomgeving in 2017 vaker genoemd werden dan in 2013²;

h) het OM zag geen taak voor zich weggelegd n.a.v. een strafrechtelijke aangifte omdat: "*de Uitvoeringsorganisatie Milieu en Natuur niet over alle expertise op het gebied van milieu beschikt en kwantitatief noch kwalitatief over opsporingscapaciteit beschikt om een onderzoek zoals het onderhavige op te pakken*". Zie het proces verbaal van het Hof d.d. 18 december 2017 Hof inzake aangifte OM' onder 2.12 , **productie 35;**

i) het GEA in het kort Geding vonnis GEA Curacao, met het kenmerk CUR 201800886, van 2 mei 2018 oordeelt dat de onrechtmatigheidsnorm van 80 µg/m³ benedenwinds van de raffinaderij overtredden is, zie r.o. 4.16;

j) het rapport over de technische audit van de raffinaderij door E&D Technologies, Austin Texas, van 15 mei 2017 kwam, hoewel niet openbaar gemaakt, toch naar buiten en bleek een onthutsende vaststelling te bevatten: "*While no major catastrophic incidents have occurred recently in the ISLA Refinery, its performance and reliability/availability has been probably adversely affected by combination of variable crude supply and some inspection and maintenance practices*". Tevens wordt daarin gesteld "*In some cases, "run to failure" mode has been said to be a matter of policy*"; Het rapport wordt gekenmerkt door de kwalificatie 'final report', hoewel het land stelt dat het een 'voorlopig rapport' is, waarin ISLA (nogmaals?) haar reactie mag verwerken. Zie het rapport:

² Woonomgeving: in Curacao wordt de meest genoemde vorm van overlast in de woonomgeving veroorzaakt door muffigen (90%), gevolgd door knaagdieren (33%), geluidsoverlast (27%), vuil en afval (27%), stank van het industriegebied Schottegat (ISLA) of andere industriële bronnen (22%), luchtvervuiling (fijnstof, roet, rook) van het industriegebied Schottegat (ISLA) of andere industriële bronnen (18%) en criminaliteit (16%), zie <http://www.vic.cw/download/media/279>

Een vrije vertaling van ernstige tekortkomingen uit het rapport:
Pag. 4: er spuit relatief vaak olie of gas uit de installaties in de lucht of in het water.
Pag. 22: de destillatie unit van de catcracker is zover gecorrodeerd dat hij op exploderen staat, waarbij een zeer zwaar type explosie (detonatie) kan ontstaan.
Pag. 17: de koelers zijn over hun houdbaarheidsdatum heen en kunnen ieder moment openbarsten.
Pag 22: 13 mm wanddikte in 2013, corrosie 4 mm/jaar, dan is er nu bijna niets meer over van de wanddikte. En dit gaat over de gevaarlijkste unit van de raffinaderij, de HF-Alkylate unit.
Pag. 50: grote delen van de catcreacker zijn te dun geworden en hadden al lang vervangen moeten worden.
Pag. 81: "van de middelste toren van de catcracker wordt de omtrek ieder jaar 6 mm groter wordt, oftewel hij is langzaam in elkaar aan het zakken."

k) Naar aanleiding van de schokkende vaststellingen en conclusies in het voornoemde rapport wees SMOc op 23 januari 2018 Minister-President Rhuggenaath op de acute situatie: *"Wij onderzoeken u dringend de raffinaderij z.s.m. stil te leggen teneinde mogelijke oplossingen te onderzoeken en te implementeren", zie productie 36;*

l) Het in 2015 toegezegde 2^e rapport van TNO over de samenstelling van de groene aanslag kwam (via een LOB verzoek) beschikbaar, zie <http://cleanaireverwwhere.com/wp/wp-content/uploads/2018/06/20170814-TNO-rapport-deel-II-groene-aanslag.pdf>.

Uit dit rapport blijkt kort gesteld dat het stoken van pitch de oorzaak is van de groene aanslag, en dat de groene aanslag onder meer het giftige vanadiumpentoxide bevat. Ronduit kwalijk is dat TNO moet constateren dat er te weinig materiaal bemonsterd is, en maar op 2 locaties (zie pagina 10 van het TNO rapport), zodat er nog steeds één conclusie voor wat betreft de gezondheid van de bewoners onder de rook uit getrokken kunnen worden, (zie pagina 38 van het TNO rapport);

m) De Minister van GMN, Mw. Römer, heeft op 20 oktober 2017 een aantal milieugroepen uitgenodigd voor overleg over verbetering van het milieu op Curaçao. Doelstelling was het oprichten van een *"Milieu en Natuur Beraad"*. De Minister zegde toe een aantal werkgroepen te formen om oplossingen bij te dragen op de specifieke deelgebieden. Helaas is nooit meer iets van de Minister vernomen ondanks herhaalde verzoeken hiertoe.

n) Minister President Rhuggenaath gaf opdracht aan de Veiligheidsregio Rotterdam Rijnmond om onderzoek te doen. Het rapport is naar alle waarschijnlijkheid eind april 2018 uitgebracht, doch niet openbaar gemaakt.

o) Minister President Rhuggenaath heeft op 5 juni 2018 de intentie uitgesproken om de productie van de raffinaderij te verhogen en na 31.12.2019, na ommekomst van de huurovereenkomst met PDVSA/ISLA, de raffinageteactiviteiten voort te zetten ondanks het feit dat het Fluor rapport een voor de luchtkwaliteit verstrekkende lijst van overtredingen van de hindervergunning van ISLA en CUC weergeeft (zie f. hierboven en productie 34), en het E&D rapport een technische staat van de raffinaderij schetst die kort gezegd als "gevaarzettend" kan worden aangeduid (zie onder f. hierboven);

p) Op 6 juni 2018 stort op de raffinaderij de betonvloer in van de HF-alkylatie unit. Dit is de installatie waarin het gevaarlijke waterstoffluoride wordt gebruikt voor de productie van een component van benzine. Gelukkig was er niemand in de buurt dus er zijn geen slachtoffers gevallen.

Eisers hebben het bovenstaande niet kunnen verwerken in het Verzoekschrift en verzoeken het bovenstaande als ingelas in het Verzoekschrift te beschouwen.

14. De geadieerde en het onderwerp van deze procedure: het Land en de luchtkwaliteit "onder de rook".

Gedaagden gaan in hun respectievelijke Conclusies van Antwoord gedetailleerd in op allerlei feiten en omstandigheden die zij van toepassing achten op Rdk, CRU en ISLA. Daarbij gaan zij ten onrechte ondertussen geheel voorbij aan het feit dat deze feiten en omstandigheden enige relevantie in de onderhavige procedure ontberen. Deze procedure richt zich niet tot de veroorzakers van de verontreiniging maar tot het Land Curaçao. Het Land heeft de wettelijke en maatschappelijke **zorgplicht** te bewerkstelligen dat de burgers van Land Curaçao in maatschappelijk aanvaardbare (gezondheids)omstandigheden kunnen leven.

Afgezien of de door Rdk, CRU en ISLA naar voren gebrachte feiten en omstandigheden al dan niet juist zijn: het Land en niet de raffinaderij is het onderwerp van deze procedure en dientengevolge dienen alle stellingen, feiten en omstandigheden die louter betrekking hebben op Rdk, CRU en ISLA door uw Gerecht in deze procedure buiten beschouwing te worden gelaten.

(internationale) normen

15. Voor wat betreft het gestelde in de respectievelijke Conclusies van Antwoord met betrekking tot normen van de World Health Organisation (WHO) verwijzen Eisers ten eerste korteshalve naar het gestelde onder 6.2 van hun Verzoekschrift.

16. In aanvulling daarop kunnen Eisers het navolgende opmerken. De WHO stelt inderdaad voor de buitenlucht zogenaamde 'Air Quality Guidelines' op. Deze WHO-adviesnormen voor de buitenlucht zijn normen die behoeden dat er (ernstige) schadelijke gezondheidseffecten te verwachten zijn. Deze WHO-normen zijn wetenschappelijk onderbouwd en worden gehanteerd om beleid op te baseren en worden internationaal doch ook door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens als grenswaarden gehanteerd. Dat de normen van de WHO ook binnen het Koninkrijk als maximum grenswaarden moeten en kunnen worden gehanteerd, wordt benadrukt door het standpunt van de Nederlandse Gezondheidsraad zoals neergelegd in zijn advies van 23 januari 2018. De Gezondheidsraad schrijft:

"Wanneer de luchtkwaliteit voldoet aan de Europese grenswaarden, betekent dit echter niet dat daarmee ook de volksgezondheid volledig wordt beschermd. [...] Zelfs bij concentraties onder de gezondheidskundige advieswaarden van de WHO kan luchtverontreiniging de gezondheid aantasten en tot vroegtijdige sterfte leiden. Er is dus meer gezondheidswinst te verwachten van verdere verbetering van de luchtkwaliteit dan de WHO adviseert."

17. Het is daarom ook de intentie van de Overheid alhier geweest te zijn om tenminste de WHO normen voor zwaveloxide van 20 µg/m³ als grenswaarden te hanteren. In dat verband wijzen Eisers op het Eindrapport Milieunormen • Nederlandse Antillen 2007, waarin is vastgelegd dat dat in 2020, dus pas over anderhalf à twee jaar (i) de WHO normen van toepassing zouden zijn. Ten onrechte, want die normen zijn dus reeds van toepassing, zo blijkt ook uit een eerder door Eisers aangehaalde uitspraak d.d. 30 oktober 2007, ECLI:NL:OGHNA:2007:BJ7611, van het Gemeenschapelijk Hof (zie randnummer 61 van het Verzoekschrift). Het SEI (Sociaal Economisch Initiatief)⁴ heeft vastgelegd dat internationale milieunormen bepalend zijn (zie pagina 33); het Business Plan van het Ministerie van Gezondheid Milieu en Natuur 2010⁵ bevat het voornemen tot toepassing op korte termijn van de "11 Essential Public Health Functions" zoals die officieel zijn geformuleerd door WHO/PAHO, hetgeen impliceert de WHO luchtkwaliteitsnormen, (zie voornoemd rapport pagina 40), en bijvoorbeeld het rapport van het CBS "Curacao Environmental Statistics compendium 2016"⁶ waarin het CBS de cijfers van de Global Update 2005 van de WHO hanteert.

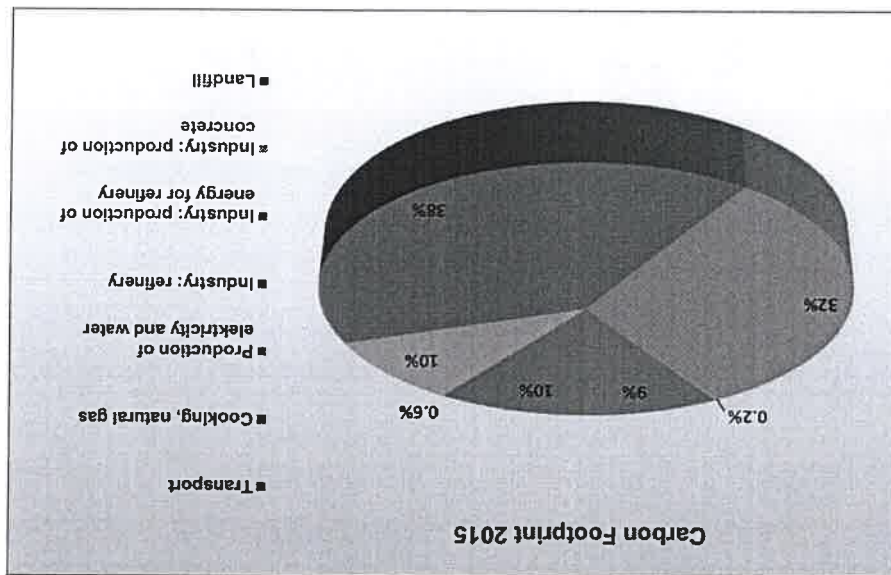
Tot slot, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens hanteert bij de beoordeling van zaken dus ook normen van de WHO, in algemene zin (dus niet alleen de in deze zaak ter discussie staande normen). Een recente zaak waarin ook (andere) normen van de WHO worden betrokken, gaat over medisch handelen in een ziekenhuis. Het Hof benoemt terzake ook de internationale normen van de WHO.⁷

18. Tenslotte kan gezegd worden op het feit dat de Rijksoverheid op 16 september 2016 het Klimaatkkoord van Parijs (partijen welbekend) heeft goedgekeurd. De Nederlandse (annex koninkrijks-)regering en de regeringen van Aruba, Curacao en St Maarten hebben hierin verantwoordelijkheid genomen door zich te verplichten aan de doelstellingen van het Klimaatkkoord bij te dragen.⁸ Het Klimaatkkoord beoogt de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 graden in 2020 middels reductie van de broeikasgasemissies. Alle deelnemende landen verplichten zich onder meer tot het nemen van maatregelen om hun broeikasgasuitstoot zoveel als mogelijk te beperken en investeringen te doen die bijdragen aan het bereiken van een klimaatneutrale samenleving. Ook in dat kader ligt het voor de hand gezien de zorgplicht van het Land voor de bescherming en verbetering van het leefmilieu grenzen te stellen aan emissie (en dus immissie) van zwaveloxide en fijnstof en nu (eindelijk) maatregelen te treffen!

19. Ten overvloede: Uit het CBS rapport 'Curacao Carbon Footprint 2015'⁹ blijkt dat op Curacao per hoofd van de bevolking maar liefst 26,4 ton CO₂ per jaar wordt uitgestoten. Ter vergelijking; de gemiddelde uitstoot van de wereld was 5 ton/capita en van de E.U. landen 6,7 ton/capita (2014). Curacao staat op nummer 5 op de lijst van de grootste CO₂ vervuilers ter wereld. Dit is zeer slecht, zowel voor milieu als voor de gezondheid van de inwoners van Curacao waaronder Eisers. Landen met een hogere uitstoot dan Curacao zijn Qatar, Trinidad & Tobago en Koeweit.

⁴ <https://beauringpointcaribbean.esimg.net/wp-content/uploads/2014/08/20080326socialaaleconomischinitiatietcuracao.pdf>
⁵ https://www.inspectiegmn.org/files/Pdf/BP_Gezondheid_Milieu_Natuur.pdf
⁶ <https://www.cbs.cw/document.php?m=1&fileid=7636&f=5d44f3aaefb6a44c274d6bbe28e238f3&attachment=0&c=2047>
⁷ E.H. RM (Grote Kamer) 19 december 2017, appl. no. 56080/13 (*Lopes de Sousa Fernandes t. Portugal*).
⁸ <https://vnq.nl/onderwerpenindex/milieu-en-mobiliteit/energie-en-klimaat/nieuws/rijksministerraad-omarmt-klimaatkkoord>
⁹ <https://www.stichtingsmcc.nl/uploads/Curaçao-Carbon-Footprint-2015.pdf>

Van de totale uitstoot van CO2 van Curaçao blijkt in 2010 63% en in 2015 70% toe te schrijven aan de olieraffinaderij en haar energiecentrale. Zie hiervoor de onderstaande grafiek uit het rapport 'Curaçao Carbon Footprints 2015', pagina 4:

20. Art. 2 EVRM EVRM en Staatsregeling

In de randnummers 188 – 190 van zijn Conclusie van Antwoord gaat het Land in op artikel 2 EVRM en vraagt het zich allereerst af of sprake is van een gevaar voor bewoners benedenwinds van de raffinaderij dat reëel en onmiddellijk dreigend is. Eisers vinden het schokkend dat het Land deze vraag durft op te werpen. De feiten zijn helder.

Nog afgezien van de vele wetenschappelijke en -onderzoeksrapporten die in de loop van de afgelopen jaren onduidelijk hebben aangetoond dat er van een levensbedreigende situatie sprake is (zie bijvoorbeeld randnummer 115 van het Verzoekschrift alsmede de hiervoor aangehaalde uitspraak van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van 20 oktober 2007, waarin door de rechter wordt gesproken van 'levensbedreigend fijnstof'), is hier anders dan het Land stelt niet aan de orde wat moet worden verstaan onder 'een absoluut niveau van veiligheid' en is belangenafweging al helemaal niet aan de orde. Artikel 2 EVRM is – zoals reeds opgemerkt in het verzoekschrift – een absoluut recht in het kader waarvan de overheid juist géén *margin of appreciation* toekomt. Zodra een situatie levensbedreigend is – en de overheid heeft de plicht dat te onderzoeken zodra daar aanwijzingen voor zijn (zie o.a. EHRM 27 september 1995, *McCann*, appl. no. 18984/91) – heeft de overheid de positieve verplichting om in te grijpen op zodanige wijze dat het levensbedreigende karakter van de situatie wordt weggenomen. Hooguit heeft de Overheid enige *margin of appreciation* ten aanzien van de vraag welke maatregelen zij treft tot het wegnemen van het levensbedreigende karakter, maar feit is wel dat er ter zake een resultaatverplichting voor de Overheid geldt.

In die zin geeft het EVRM-artikel 2 weliswaar niet expliciet een recht op een gezond milieu, zoals opgemerkt in randnummer 36 van de CVA van Rdk&CRU, maar het voorziet dus wel in absolute bescherming tegen levensbedreigende situaties als gevolg van een ongezond milieu. De toepassing van artikel 2 EVRM is niet afhankelijk van wat de oorzaak van de levensbedreigende situatie is.

Van een excessieve last met betrekking tot het vereiste handelen door de Overheid is in dat verband allerminst snel sprake.¹⁰ In Curaçao worden zelfs de meest elementaire

¹⁰ Vgl. randnummer 190 van de CVA van het Land.

maatregelen, zoals goede wetgeving, een consistent milieubeleid en effectief toezicht om de naleving van de bestaande regelgeving af te dwingen en te handhaven niet genomen. In dat verband is te wijzen op bijvoorbeeld de uitspraak van het EHRM van 18 september 2013, Appl. Nr. 14326/11 (Banel v. Lithouwen) waarin het Hof onder meer overwoog:

§ 66: For the Court, the State's duty to safeguard the right to life must also be considered to involve the taking of reasonable measures to ensure the safety of individuals in public places and, in the event of serious injury or death, must also be considered to require an effective independent judicial system to be set up so as to secure legal means capable of establishing the facts, holding accountable those at fault and providing appropriate redress to the victim [...]. The Court reiterates that this procedural obligation is not an obligation of result but of means [...]. However, Article 2 of the Convention will not be satisfied if the protection afforded by domestic law exists only in theory: above all, it must also operate effectively in practice.

Prof. Dr. Janneke Gerards (*Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Cambridge, Antwerp, Portland 2018, p. 372) wijst er naar aanleiding van deze uitspraak op dat:

The Court, in particular, also has recognized preventive obligations in relation to children who play in dangerous environments, such as places where there is a risk of being injured by hidden explosives or of collapse of a building, must be duly warned and protected.

Het behoeft geen betoog dat de hiervoor genoemde verplichtingen evenzeer bestaan bij de 'groene aanslag' genoemd in randnummer 14 van het Verzoekschrift. Maar de Curagose overheid geeft ten aanzien daarvan niet thuis en informeert haar burgers niet over de gevaren. Zie ook onder randnummer 13, sub I, hierboven. Dit klemt des te meer nu gebieden is dat de overheid al sinds 17 augustus 2017 het door haar toegezegde onderzoeksrapport over de groene aanslag in haar bezit heeft, welk rapport onomwonden de aanwezigheid van onder meer het giftige vanadiumpentoxide vaststelt.

21. Art. 8 EVRM

In randnummers 191-199 van zijn CVA gaat het Land in op de toepassing van artikel 8 EVRM. Het Land merkt daarbij op dat aan milieubelangen geen speciale status zou toekomen en dat het Land op grond van artikel 8 EVRM niet verplicht zou zijn om positieve maatregelen te nemen ter bescherming van het recht op privéleven van omwonenden van de raffinaderij. Verzoekers bestrijden deze stellingen. Uit de jurisprudentie van het EHRM over artikel 8 EVRM blijkt het tegendeel. Veel van deze jurisprudentie heeft betrekking op milieubelangen en is reeds aangehaald in het Verzoekschrift. En dat ook sprake is van een positieve verplichting van de overheid tot bescherming van privéleven op grond van artikel 8 EVRM blijkt reeds uit de toepasselijkheid van het voorzorgsbeginsel, waarop het EHRM ingaat in bijvoorbeeld het *Tatar*-arrest (zie randnummer 124 van het verzoekschrift). Artikel 8 EVRM heeft veelvuldig betrekking op problemen van hinder en aantastingen van het milieu, zo laat dus de jurisprudentie van het EHRM zien.

22. Mr. Karin de Vries (*Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, p. 731) wijst er in dat verband op dat

Article 8 may be relevant to situations of environmental pollution in the broad sense... [...] Other forms of nuisance which have been found to come within the scope of Article 8 include noise from bars or nightclubs of from a train station, smells, noise and fumes from a waste treatment plant (EHRM 9 December 1994, Lopez Ostra, appl. no. 16978/90, para.51), toxic emissions from a fertilizer factory (EHRM 17 February 1998, Guerra, appl. no. 14967/89, para.57) and environmental pollution resulting from the use of cyanide in a nearby goldmine (EHRM 10 November 2004, Tasquin, appl. no. 46117/99, para. 113). The existence of sufficiently severe effects does not presuppose that there must be serious risks for the applicants' health.

23. Weliswaar heeft de overheid, zoals het Land en de Rdk&CRU in hun CVA's stellen, een *margin of appreciation* bij het beantwoorden van de vraag of artikel 8 EVRM is geschonden, maar daar is, alvorens tot een afweging kan worden gekomen, een benedengrens aan verbonden (mede in te vullen door het feit dat óók artikel 2 EVRM van toepassing is). De Curaçaoose overheid zakt zwaar door deze benedengrens. Als een overheid regels stelt om hinder te voorkomen is zij gehouden die regels te handhaven. Doet zij dat niet, dan schendt zij artikel 8 EVRM (EHRM 16 november 2004, *Moreno Gómez*, appl.no. 4143/02). Het EHRM heeft bovendien herhaaldelijk schendingen van rechten, beschermd door artikel 8 EVRM, vastgesteld op grond van het feit dat er onvoldoende procedurele garanties voor handen waren. In bijvoorbeeld de hiervoor genoemde zaak *Taşkin* oordeelde het EHRM dat besluitvormingsprocessen inzake complexe zaken van milieu- en economische politiek gebaseerd moeten zijn op adequaat onderzoek en studies om de voorspelbaarheid en evaluatie van activiteiten, die de rechten van individuen zouden kunnen aantasten, mogelijk te maken. Het EHRM benadrukt daarbij het belang van openbaarheid van de verkregen informatie. Het Land schiet op al deze punten zwaar te kort. Er wordt niet of nauwelijks adequaat onderzoek gedaan naar de (schadelijke effecten van) milieuvervuiling en de schaarse wel verzamelde informatie daarover wordt niet of nauwelijks en zonder adequate duiding en toelichting openbaar gemaakt. Het louter beschikbaar stellen van en toegang geven tot meetgegevens volstaat daartoe niet. Het ligt – anders dan Rdk&CRU in randnummer 41 van hun CVA stellen – in de eerste plaats op de weg van de Curaçaoose overheid om te onderzoeken of het milieu voldoende wordt beschermd. Deze verplichting is terecht ook opgenomen in artikel 23 lid 3 van de Staatsregeling van Curaçao. De verantwoordelijkheid daarvoor kan niet worden afgeschoven op een NGO of op individuele bewoners die opkomen tegen de vervuiling van het milieu. Zoals in de randnummers 123-125 van het Verzoekschrift reeds is toegelicht, voldoet het Land niet aan het voorzorgsbeginsel. Het Land kan niet aantonen dat de raffinaderij niet vervuilend is met bijkomende gevolgen.

24. Artikel 1, Eerste Protocol EVRM

Reeds omdat de overheid bij de bepaling of het eigendomsrecht in de zin van artikel 1, Eerste Protocol EVRM is geschonden een *wide margin of appreciation* heeft en er in Curaçao milieuwetgeving bestaat die het gebruik van eigendom in het belang van het milieu reguleert – al is die regeling kwalitatief ontoereikend – kan niet worden aangenomen dat sprake is van een ontoelaatbare inmenging in het eigendomsrecht van Rdk&CRU, zoals wel het Land lijkt te stellen (randnummer 199 CVA). Een vervuiler kan niet met die vervuiling weggkomen, omdat – in dit geval – de raffinaderij in eigendom is. Overigens, nogmaals: voor deze procedure doet het er in zoverre niet toe wat de oorzaak is van de levensbedreigende situatie waarin de bewoners van Curaçao leven en wat de oorzaak is van de gezondheidsrisico's die zij lopen. Het enige dat telt is dat die situatie er is en dat die risico's bestaan en dat het Land verplicht is die ongedaan te maken. Het is in zoverre inderdaad aan het Land te bezien op welke manier zij dat doet, mits die manier dus effectief is. Als het Land blijikbaar meent dat artikel 1 EP EVRM in de weg staat aan het treffen van maatregelen zijdens de

raffinaderij (hetgeen overigens juridisch niet juist is), dan zal het Land andere maatregelen moeten treffen als desnoods verhuizing van alle inwoners onder de rook van de raffinaderij, uiteraard op kosten van de Overheid.

In de zaak *Allian Jacobsson* (EHRM 25 oktober 1989, appl.no. 10842/84) overwoog het EHRM:

Under the second paragraph of Article 1 of Protocol No. 1, the Contracting States are entitled, amongst other things, to control the use of property in accordance with the general interest, by enforcing such laws as they deem necessary for the purpose. However, as this provision is to be construed in the light of the general principle enunciated in the first sentence of the first paragraph, there must exist a reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be realized. In striking the fair balance thereby required between the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual's fundamental rights the authorities enjoy a wide margin of appreciation.

Dr. Maya Beeler-Sigron (*Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, p. 879-880) voegt daaraan toe:

Given the flexibility of the 'reasonable relationship of proportionality' criterion and the wide margin of appreciation, the Court will not easily conclude that a fair balance has not been achieved, not even when it entertains doubts on this score. [...] As concerns 'the general interest' aim of the interference, the Court, accepting a wide margin of appreciation, has stated that 'it will respect the legislature's judgement as to what is in the general interest unless that judgement be manifestly without reasonable foundation.' Thus a wide variety of aims have been considered to be in the general interest, such as social and economic policy aims in the field of housing, town planning and alcohol consumption, but also the protection of the environment

25. Artikel 10 EVRM

In randnummer 45 en 46 van hun CVA wijzen Rdk&CRU er op dat in de zaak *Guerra* (EHRM 19 februari 1998, appl.no. 14967/89) artikel 10 EVRM niet van toepassing was, omdat positieve verplichtingen voor de overheid om informatie te verzamelen en te verspreiden in zaken als deze mede onder artikel 8 EVRM vallen. Reeds in de zaak *McCallum* (EHRM 4 mei 1989, appl.no. 9511/81, para. 63) oordeelde het EHRM:

Article 8 is the lex specialis and no separate issues arise under Article 10.

Prof.dr. Arjen van Riijn (*Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, p. 781) merkt naar aanleiding daarvan op:

This appears to be too general a statement, since the aim of the two articles is not identical: in Article 8, the main point is the protection of the private character of the means of communication referred to, while in Article 10 its character as a means of expressing an opinion and of providing and receiving information is at issue.

Wat daar ook van zij, in randnummer 200 van zijn CVA onderschrijft het Land dat het nog steeds geen informatie heeft verschaft over de uitstoot van de raffinaderij, wat de uitstoot voor (gevaarlijke) stoffen bevat en welke gevolgen deze uitstoot heeft voor de volksgezondheid. Dat het Land nog steeds wacht op de afronding van deskundigheidsonderzoeken kan daarvoor geen excuus zijn, zeker niet als achteraf blijkt dat bepaalde onderzoeken wel beschikbaar zijn. Het Land handelt in strijd met